

UDK: 27-36:929Pavao sveti
272-277
Pregledni rad
Primljeno: svibanj 2012.

Mato ZOVKIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo
mato.zovkic@bih.net.ba

NAVJEŠTENJE MARIJI U LUKINOJ TEOLOŠKOJ VIZIJI (Lk 1,26-38)

Sažetak

Autor s današnjim egzegetima pretpostavlja da je Luka od prve kršćanske zajednice preuzeo građu (usmenu ili pismenu, usp. Lk 1,1-2) u kojoj je postojalo uvjerenje o djevičanskom začeću Isusa kao mesijanskog sina Božjega, u smislu višem od starozavjetnih proroka i drugih vjernih pojedinaca. U Lukinu izvještaju o navještenju egzegeti vide starozavjetni model najave o rođenju dječaka kojemu Bog namjenjuje posebno poslanje, poput Izaka, Samsona i drugih. Djeвица Marija će postati majka dječaka koji je davidovski Mesija i sin Božji. Djevičansko začeće je znak totalnog posvećenja Marijina sina Bogu jer će kao univerzalni Spasitelj uprisutnjivati Božju vladavinu svojim djelima i riječima. Marijin pristanak u r. 38 ovaj autor povezuje s komplimentom Isusovoj majci u vrijeme Isusova ministerija (Lk 11,27-28) i Lukinom kratkom napomenom o Marijinoj aktivnoj nazočnosti u prvoj Crkvi (Dj 1,14). To znači da se ona preobrazila iz tjelesne majke u duhovnu učenicu svojega sina podržavajući Ga na Njegovu putu u Jeruzalem gdje se imao sučeliti s nasilnom smrću. Iz Lukina izvještaja o navještenju kasnije crkveno učiteljstvo razvilo je dogme o Marijinu djevičanstvu i božanskom materinstvu.

Ključne riječi: *model najave o rođenju, djevičansko začeće, davidovski Mesija i sin Božji, Marijin pristanak, preobrazba tjelesne majke u duhovnu učenicu, vjera prve zajednice.*

Bogoslovska kapelica u Vrhbosanskom bogoslovnom sjemeništu posvećena je Blagovijesti koja se prema liturgijskom kalendaru naziva „Navještenje Gospodinovo“, dakle Kristov blagdan. U našoj pučkoj pobožnosti ovo je Gospin blagdan. Razmatrat ćemo Lukin izvještaj o tom događaju koji egzegeti nazivaju „Navještenje Mariji“, za razliku od događaja u Mt 1,18-25 koji je navještenje Josipu kao sinu Davidovu (usp. podnaslove u Duda-Fučakovu prijevodu!). Osvježimo novozavjetne podatke o djetinjstvu Isusovu: kod Mateja je u središtu pozornosti Josip kao sin Davidov preko kojega Marijin sin ulazi u lozu

Davidovu: Josipovo rodoslovlje, navještenje Josipu, poklon mudraca prigodom Isusova rođenja u Betlehemu, Josip s Isusom i Marijom bježi u Egipat dok Herod naređuje pokolj betlehemske dječake, povratak i nastanjenje u Nazaretu. Kod Luke je u središtu pozornosti Isusova majka: navještenje Zahariji o rođenju Ivana, navještenje Mariji o rođenju Isusa, Marijin pohod Elizabeti s Marijinim hvalospjevom, rođenje Krstitelja sa Zaharijinim hvalospjevom, rođenje Isusa u Betlehemu u vrijeme cara Augusta, roditelji prikazuju dječake Isusa u Hramu gdje ga prepoznaju starci Šimun i Ana, dvanaestogodišnjem Isusu u Hramu Marija predbacuje što je ostao mimo nazaretskih hodočasnika. Ovakav odabir događaja djetinjstva odgovara teologiji dvojice evanđelista: za Mateja je Isus Emanuel i Sin Davidov po Josipu, za Luku je Isus sveopći Spasitelj kojega Marija pripravlja za Njegovo poslanje. Pri našem razmišljanju nad Lukinim tekstom, oslanjat ćemo se na nekoliko egzegetskih komentara.¹ Iz Petrove propovijedi u Kornelijevoj kući, gdje među događaje iz Isusova života koje navješćuju misionari spadaju krštenje na Jordanu te propovijedanje, iscjeljivanje, muka, smrt i uskrsnuće (Dj 10,34-43), vidimo da događaji djetinjstva Isusova nisu bili propovijedani u misionarskim nastupima prve Crkve. Za razliku od crkvenih

¹ Raymond E. BROWN, *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in Matthew and Luke* (New York: Doubleday, 1978.), 286-329. Raymond E. BROWN - Karl P. DONFRIED - Joseph A. FITZMYER - John REUMANN, *Mary in the New Testament, A Collaborative Assessment by Protestant and Roman Catholic Scholars* (Philadelphia: Fortress, 1978.), 111-134. Joseph A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I-IX)* (New York: Doubleday, 1981.), 334-355. Joseph A. FITZMYER, *Luke the Theologian. Aspects of his Teaching* (New York: Paulist Press, 1989.), 27-85. Joseph ZMIJEWSKI, *Die Mutter des Messias. Maria in der Christusverkündigung des Neuen Testaments. Eine exegetische Studie* (Kevelaer: Verlag Butzon und Bercker, 1989.), 82-96. Heinz SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium Erster Teil (1,1-9,50)* (Freiburg: Herder, 1990.), 39-64. Beverly R. GAVENTA, *Mary. Glimpses of the Mother of Jesus* (Columbia, S. C.: University of South Carolina Press, 1995.), 51-55. François BOVON, *Das Evangelium nach Lukas 1. Teilband 1,11-9,50* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1989.), 62-78. Od monografija na hrvatskom uspj.: Adalbert-REBIĆ - Paul GÄCHTER, *Marija u Bibliji* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.) Adalbert REBIĆ - Jakov MAMIĆ, *Blažena Djevica Marija u duhovnosti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.) Adalbert REBIĆ, „Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj!“, Gabriel JURISIĆ - Petar LUBINA (ur.), *Ancilla Domini (Zbornik u čast fra Pavla Melade)* (Split-Zagreb: Hrvatski Mariološki institut, 2000.), 117-128. Ivan DUGANDŽIĆ, „Isus, Sin Božji, začet po Duhu Svetome i sin Marijin (na temelju novozavjetnih svjedočanstava)“, Vlado KOŠIĆ (ur.), *Marija i Presveto Trojstvo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.), 7-33. Ivan DUGANDŽIĆ, *Marija, Isusova majka u Novom zavjetu* (Međugorje: Informativni centar Mir, 2008.).

otaca i ranijih tumača Mt i Lk koji su smatrali da su ova dva evanđelista morali dobiti podatke o tim događajima od same Marije, današnji tumači vide znakove služenja izvorima – vjerojatno usmenim – koje su Matej i Luka preradili prigodom preuzimanja u svoju knjigu o Isusovim djelima i riječima. Važno je pozorno čitati Lukin tekst te se pitati što su upotrijebljene riječi značile njegovim povijesnim čitateljima i što iz toga izlazi za nas današnje kršćane. Luka u uvodu svojega evanđelja priznaje da se poslužio građom koju su Crkvi ostavili „očevici i sluge Riječi“, ali ju je složio tako da učvršćuje u primljenoj vjeri krštenika Teofila i druge pripadnike grčke kulture u Lukinoj povijesnoj zajednici (Lk 1,1-4).

1. Književna vrsta „navještaj rođenja“ u SZ i kod Luke

Luka ne samo da dobro poznaje židovske svete knjige na grčkom u prijevodu Septuaginte nego također pretpostavlja da su njegovi čitatelji upoznati s osnovnim događajima Staroga zavjeta. Jedan od tih događaja su najave rođenja dječakâ koji će imati posebnu zadaću u Božjem planu spasenja: Jišmaela (Post 16), Izaka (Post 17), Samsona (Suci 13), Samuela (1 Sam 1), te donekle Mojsija (Izl 3) i Gideona (Suci 6). U tim prizorima ukazuje se Božji glasnik na iznenađenje dotične osobe. Anđeo zatim najavljuje Božju poruku o rođenju dječaka s posebnim osnaženjem i poslanjem; dotična osoba traži razjašnjenje, anđeo pojašnjava i najavljuje znak koji je potvrda najave.² Dva katolička i dva protestantska znanstvenika u ekumenskoj studiji o Mariji u Novome zavjetu ovako vide sastav modela o navještenju (*annunciation pattern*) u SZ i kod Luke:³

1. *Ukazanje* anđela (Gospodnjeg ili samog Gospodina):
 - Zahariji (Lk 1,5), Mariji (1,26-27, pastirima (2,9);
 - Josipu (Mt 1,20), Abrahamu (Post 17,1), Samsonovim roditeljima (Suci 13,3.9.11);
 - Mojsiju (Izl 3,2), Gideonu (Suci 6,11-12).
2. *Reakcija* straha koju (ponekad) prati ohrabrenje „Ne boj se“:
 - kod Zaharije (Lk 1,12-13), Marije (1,29-30), pastira (2,9-10);
 - kod Josipa (Mt 1,20), Abrahama (Post 17,3), Samsonovih roditelja (Suci 13,6.22);
 - kod Mojsija (Izl 3,4), Gideona (Suci 6,22-23).

² Usp.: F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 64.

³ R. E. BROWN i dr., *Mary in the New Testament*, 113.

3. *Najava o rođenju sina:*
 - a) Oslovljavanje imenom ili nazivom,
 - Zaharija (Lk 1,13), Marijo (1,28.30);
 - Josipe (Mt 1,20), Abrahame (Post 17,5);
 - Mojsije (Izl 3,4), Gideone (Suci 6,12).
 - b) Određena žena će začeti (već začela) i roditi sina,
 - Zahariji (Lk 1,13), Mariji (1,31), pastirima (2,11);
 - Josipu (Mt 1,20-21), Abrahamu (Post 17,16.19), Samsonovim roditeljima (Suci (13,3).
 - c) Davanje imena djetetu, ponekad s etimologijom,
 - Zahariji (Lk 1,13), Mariji (1,31), pastirima (2,11);
 - Josipu (Mt 1,21), Abrahamu (Post 17,19).
 - d) Buduća zadaća djeteta,
 - Zahariji (Lk 1,15-17), Mariji (1,32.33.35), pastirima (2,11);
 - Josipu (Mt 1,21), Abrahamu (Post 17,19), Samsonovim roditeljima (Suci 13,5);
 - Mojsijeva budućnost (Izl 3,10), Gideonova budućnost (Suci 6,14).
4. *Negotovanje osobe koja prima najavu: „Kako to...?“*
 - Zaharija (Lk 1,18), Marija (1,34);
 - Abraham (Post 17,17), Samsonovi roditelji (Suci 13,17);
 - Mojsije (Izl 3,11), Gideon (Suci 6,15).
5. *Davanje znaka primatelju:*
 - Zahariji (Lk 1,20), Mariji (1,36-37), pastirima (2,12);
 - Samsonovim roditeljima (Suci 13,9.18-21);
 - Mojsiju (Izl 3,12), Gideonu (Suci 6,19-22).

„Pažljivo proučavanje ovog stereotipnog modela nagoviješta, bez obzira na to odakle potječe informacija o Krstitelju i Isusu koja se nalazi Lk 1,5-25 i 26-38, da je ovaj književni oblik nasljedovanje starozavjetnih navještaja. Takav navještaj bio je standardni biblijski način za pripremu čitatelja na djelovanje osobe kojoj je bilo određeno da igra značajnu ulogu u povijesti spasenja, a ta uloga već je poznata autoru. Navještaj Isusova rođenja povezuje Njegovu pojavu sa starozavjetnom poviješću koja je uključivala slične najave.“⁴ Navještenje Mariji o rođenju Isusa drugi je dio diptiha koji počinje navještenjem

⁴ R. E. BROWN i dr., *Mary in the New Testament*, 114.

Zahariji o rođenju Ivana.⁵ U navještenju Mariji Luka prikazuje unutar-
nje i duhovno iskustvo jedne duboko religiozne Židovke u Nazaretu
prvog stoljeća kod kojega nije bilo promatrača ni ljudskih svjedoka.
„Kao što je anđelova poruka o čudesnom rođenju obilježje
i posebnu ulogu ocu Zahariji, tako i najava još čudesnijeg rođenja Isu-
sa Mariji objavljuje Njegov identitet i ulogu. To je smisao ovih zgoda i
razlog Lukinu paralelizmu.“⁶ J. A. Fitzmyer proučio je neke egzegetske
radove prema kojima bi Lk 1,26-38 prvenstveno bila zgoda o pozivu i
poslanju Marije (*commissioning story*): „Bog Mariju poziva na posebnu
ulogu u Njegovu planu o spasenju. Njezin poziv ili odabranje bili bi
slični Gideonovu u Sucima 6,11-14 ili pozivu nekih od starih proro-
ka. Nitko ne osporava takvu analizu ovog Lukina prizora; valjana je u
smislu da Marija biva pozvana za majku davidovskog baštinika i Sina
Božjega. Svojim poniznim pristankom na poziv kao sluškinja Gospod-
nja (1,38) ona u Lukinu evanđelju postaje izabrani instrument poput
kakva starozavjetnog proroka ili djelatnika; ali to nije sve.“⁷ Ipak s R. E.
Brownom smatra da je ovo prvenstveno zgoda o najavi rođenja Mesije
tako da to nije prvenstveno poziv Mariji nego najava identiteta njezi-
na Sina.⁸ S Fitzmyerom možemo u prizoru vidjeti sljedeću literarnu
strukturu:

- okvir zgrade (rr. 26-27);
- pravo navještenje (rr. 28-37);
- Marijin pristanak (r. 38).

2. Okvir zgrade (rr. 26-27)

Pogledajmo najprije tekst:

*²⁶U šestome mjesecu posla Bog anđela Gabriela u galilejski grad
imenom Nazaret ²⁷k djevici zaručenoj s mužem koji se zvao Josip iz doma
Davidova; a djeвица se zvala Marija.*

Izraz „šesti mjesec“ odnosi se na završnu napomenu iz pret-

5 R. E. BROWN, *The Birth of the Messiah*, 297 donosi paralelni tekst protežući
zgodu o navještenju do Lk 1,45.56.

6 J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 335-336.

7 J. A. FITZMYER, *Luke the Theologian*, 49.

8 J. A. FITZMYER, *Luke the Theologian*, 50. On ovdje upućuje na članak Raymonda
E. BROWNA, "Gospel Infancy Narrative Research from 1976 to 1986: Part I.
(Matthew) and Part II. (Luke), *The Catholic Biblical Quarterly* 48 (1986.), 468-
483, 660-680.

hodnog prizora: Elizabeta je zaista zatrudnjela prema najavi anđela Zahariji dok je obavljao službu u Hramu te se „krila pet mjeseci“ rado-sno ističući da je „Gospodin skinuo s nje sramotu“ (r. 24-25). U izrazu „u šestom mjesecu“ komentatori naslućuju Lukinu redakciju preuzete građe s pomoću koje je ovaj događaj povezo s navještenjem Krstite-ljeva rođenja (Lk 1,24-25).⁹ U šestom mjesecu Elizabetine trudnoće njezina rođakinja Marija, koja živi u sjevernoj pokrajini svojega nara-da, Galileji, u mjestu Nazaretu koje Luka ovdje naziva *polis* (grad), vje-rojatno iz poštovanja prema svetoj Obitelji. U stvari je to bilo neznatno selo koje je po Isusu postalo poznato u ondašnjem židovskom narodu i kasnije u cijelom svijetu. U to mjesto šalje Bog svojega glasnika Ga-briela da Josipovoj „zaručenoj ženi“ (*emnesteumenē*) Mariji navijesti rođenje Mesije iz Davidova roda. Luki su ovdje važna dva svojstva Ma-rije: ona je *parthénos* – djeвица i *emenesteumenē* – zaručnica Josipova. Prema ondašnjim ženidbenim običajima u Palestini djevojke su već s dvanaest i pol godina mogle sklapati zaruke, ali su još barem godinu dana ostajale sa svojim roditeljima uz obvezu vjernosti svojem zaručniku. Između Marijinih sklopljenih zaruka i prijelaza u dom Josipov radi bračnog i obiteljskog zajedništva dogodilo se čudesno djevičansko začće Isusa. Kod Mateja je istaknuta Josipova tjeskoba, jer se pitao ne samo kako je Marija zatrudnjela nego i - nakon što mu je ona objasnila kako je do toga došlo – smije li se pred sumještanima ponašati kao da je otac dječaka s kojim Bog ima posebni plan. Bog ga je po anđelu po-zvao neka ostane uz Mariju i njezina sina da ih štiti kao muž i poglavar obitelji. Dok prema Mateju anđeo oslovljava Josipa kao sina Davidova, Luka ovdje kaže da je Josip iz loze ili obitelji Davidove (*oikos* – ne zna-či samo „kuća“, nego obitelj, loza, rod). Time se obojica oslanjaju na starozavjetna obećanja o Pomazaniku iz loze Davidove. Ovo je prvoj Crkvi bilo važno jer još dva novozavjetna spisa spominju da je Isus po Josipu iz roda Davidova (Rim 1,3 „potomak Davidov“; 2 Tim 2,8 „od potomstva Davidova“). Kraljevska loza Davidova izumrla je u babilon-skom sužanjstvu oko 550. god. prije Krista, ali su potomci sporednih loza davidovskog podrijetla mogli s ponosom čuvati spomen na svoje obiteljsko stablo pa je tako sačuvan i podatak o Josipovu rodu. Luka zajedno s drugim evanđelistima ne rekonstruira prvenstveno točnu povijest događaja, nego pokazuje teološko značenje: „U istraživanju novozavjetnih mjesta koja govore o Mariji i njezinu odnosu prema Isu-su Kristu treba, s obzirom na sve rečeno, uvijek imati na umu da autori novozavjetnih tekstova o Mariji govore polazeći od njezina značenja za

⁹ Usp.: J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 336.

kršćansku vjeru u povezanosti sa značenjem Isusa Krista, a to znači da ti izričaji imaju ponajprije kristološko-povijesnospasenjski, ali onda i soteriološko-eklezijalni i paranetski karakter. Zato je uvijek u prvom planu teološko pitanje: što to ima značiti?, a ne povijesno: kako se to točno dogodilo?"¹⁰

Za Mariju prvi i treći evanđelist kažu da je *parthénos* – djevica. Podsjetimo se da Židovi, prevodeći u Septuaginti Izaijinu hebrejsku riječ *almah* (= mlada žena) o Emanuelovoj majci (Iz 7,14), nisu odabrali odgovarajući izraz *neanís*¹¹ nego *parthénos*. Ovaj prijevod namijenjen je Židovima dijaspore sredinom trećeg stoljeća pr. Kr. kada su sami Židovi počeli u Izaijinu proročanstvu o Emaneulu očekivati idealnog duhovnog potomka Davidova po kojem će Bog stalno biti sa svojim narodom (*Immanuel* – S nama Bog!). Matej i Luka zajedno s povijesnim zajednicama kojima su pisali svoja evanđelja vide u Marijinu sinu ispunjenje toga proročanstva. U grčkom Lukina i Matejeva vremena *parthénos* nije samo djevica u doslovnom smislu nego i mlada žena.¹² U Lukinu grčkom tekstu Isusovoj majci ovdje te u r. 30 i 38 je ime *Mariam*, a hebrejska verzija imena je *Mirjam*, kako se zvala Mojsijeva sestra (Izl 15,20). Ime se povezuje s imenicom *mrym* koja postoji u ugaritskom i hebrejskom (Izr 3,35) a znači „vrh, vrhunac, izvrsnost“.

3. Navještenje o djevičanskom začecu Pomazanika iz roda Davidova (r. 28-37)

²⁸Andeo uđe k njoj i reče: „Zdravo, milosti puna! Gospodin s tobom!“ ²⁹Na tu se riječ ona smete i stade razmišljati kakav bi to bio pozdrav. ³⁰No andeo joj reče: „Ne boj se, Marijo! Ta našla si milost u Boga. ³¹Evo, začet ćeš i roditi sina i nadjenut ćeš mu ime Isus. ³²On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega. Njemu će Gospodin Bog dati prijestolje Davida, oca njegova,³³ i kraljevat će nad

10 I. DUGANDŽIĆ, „Isus, Sin Božji začet po Duhu Svetome i sin Marijin“, 8.

11 Evo kako suvremeni židovski znanstvenici tumače Izaijinu hebrejsku riječ *almah*: „Septuaginta prevodi ‘djevica’ što je kršćane u srednjem vijeku dovelo do povezivanja Iz 7,14 s novozavjetnim likom Marije. Ipak, svi suvremeni znanstvenici slažu se da ovaj hebrejski izraz jednostavno označuje mladu u ženu u dobi za udaju, bilo da je udana ili neudana, djevica ili ne“ – *The Jewish Study Bible* (Oxford: Oxford University Press, 2004.), 798-799. Doslovna hebrejska riječ za djevicu je *betulah*.

12 “Djevica, stoga *tygathēr parthénos* neudata kći, uop. djevojka, pak. tak. mlada žena, mlada, i uop. žensko čeljade“, Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik* (Zagreb: Naprijed, 1988.), 714.

domom Jakovljevim uvijek i njegovu kraljevstvu neće biti kraja.
³⁴Nato će Marija anđelu: „Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?“³⁵Anđeo joj odgovori: „Duh Sveti sići će na te i sila će te Svevišnjega osjeniti. Zato će to čedo i biti sveto, Sin Božji.
³⁶A evo tvoje rođakinje Elizabete: i ona je u starosti svojoj začela sina. I njoj, nerotkinjom prozvanoj, ovo je već šesti mjesec.³⁷ Ta Bogu ništa nije nemoguće.

U r. 28 Lukin grčki izraz *haire keharitōmenē* Duda-Fučak ovdje su preveli u skladu s Vulgatinim prijevodom „Zdravo, milosti puna – Ave, gratia plena!“ Rupčić u izdanju NZ 2008. ima „Raduj se, Milosna!“ Nijedan od ovih prijevoda nije pogrešan, ali ne izriče sav sadržaj Lukina izraza. Najprije *haire* zaista znači „raduj se, nastavi biti trajno radosna“. Međutim, kako Luka piše povijesnim čitateljima grčke kulture, ovo je prvenstveno pozdrav na početku razgovora (također pisma) koji na hebrejskom Biblije glasi „šālōm l'ka – mir tebi“ (Suci 6,23; 19,20). Luka je pišući povijesnim naslovnici grčke kulture taj izraelski religiozni i građanski pozdrav preokrenuo u *haire* što doslovno znači „raduj se, zdrava bila, zdravo“. *Keharitōmenē* je particip perfekta pasivnog od *haritōō* što znači „umiljatim činiti, iskazati milost, pokazati naklonost“. Zato bi najdoslovniji prijevod bio: „Zdrava bila, omiljela“. Anđeo je Božji glasnik i hoće reći da je Marija Bogu omiljela, da joj Bog iskazuje posebnu naklonost ovim pohodom, ona je primateljica Božje naklonosti. Njemački egzegeti ovu omiljenost prevode s „Begnadete“¹³ a anglosaksonski s „favored woman, favored by God“.¹⁴ Hebrejska podloga ovog grčkog pridjevnog izraza bila bi *Hannah*, što je ime Samuelove majke pa bi ovdje i u cijelom poglavlju mogla biti i aluzija na Samuelovo rođenje.¹⁵

¹³ H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I.*, 41, 44.

¹⁴ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 334 prevodi “Hail favored woman” te na str. 345-346 daje kratku povijest tumačenja kod nas katolika: “Omiljela je kod Boga zato što će biti majka Davidova potomka i Sina Svevišnjega. Iako particip perfekta pasivnog može izražavati stanje ili položaj božanske naklonosti, tu naklonost treba shvatiti kao jedinstvenu ulogu koju će ona imati začínjući Božjega Mesiju. U kasnijoj skolastičkoj teološkoj tradiciji ta naklonost razvrstana je kao karizma, *gratia gratis data*, milost nezasluženo dana. Od patrističkog vremena, teološka tradicija razumijevala je *keharitōmenē* u punijem smislu koji se ne protivi Lukinu participu perfekta, ali koji svakako ide iznad njega. Prijevod ovog participa u latinskoj Vulgati s *gratia plena* snažno je utjecao na zapadnu tradiciju o punini Marijine milosti te doprinio razumijevanju ovog izraza u smislu *gratia gratum faciens* ili posvetna milost.”

¹⁵ Usp.: R. E. BROWN, *The Birth of the Messiah*, 288.

Ta omiljelost pred Bogom pojašnjena je popratnim izrazom „Gospodin s tobom!“ U grčkom ovdje nema glagola pa se može razumjeti indikativno da Gospodin *jest* s Marijom ali i kao želja: „Neka Gospodin bude s tobom“. U Rutu 2,4 iz konteksta takav pozdrav je želja a u Suci- ma 6,12 to je najava stanja. „Ukazanje anđela Gospodnjeg u Suci- ma 6,12 te sličnost tamošnjeg pozdrava s ovim što nalazimo kod Luke sugerira da ovaj izraz treba i ovdje *razumjeti kao deklaraciju*. Što više, on pruža bolje tumačenje Marijine zbunjenosti u sljedećem stihu. U SZ ovaj izraz često izražava Jahvinu pomoć i nazočnost te ima vojnički prizvuk. Očito, *Kyrios* ovdje treba razumjeti da se odnosi na Jahvu.“¹⁶ Kao što je Gospodin bio s Gideonom pred početak vojnog zbacivanja midjanskog jarma, tako je s Marijom na početku njezine nove zadaće u Božjem narodu. „Sada su Mariji obznanjeni nebeska poruka i milost; ona je omiljela u razdoblju Izraela, kako to Luka gleda. Božja nezasluzena milost djeluje u njoj; odabrana je da začne i rodi onoga koji je Sin Božji, Sin Svevišnjega.“¹⁷

U r. 29. Marija je zbunjena i razmišlja što bi značio anđelov pozdrav. Skoro istim glagolom izražena je ustrašenost Zaharije nakon anđelova navještenja o rođenju Ivana: ovdje *diatarassomai* = duboko se ustrašiti, u 1,12 *tarassomai* = smesti se, uznemiriti se, ustrašiti se. Kako se općenito smatralo da su anđeli muškarci u ondašnjoj patrijarhalnoj kulturi, stari tumači smatrali su da je Marija ustrašena pozdravom nepoznatog muškarca. Međutim, Marija je smetena pred sadržajem anđelova pozdrava.¹⁸

U r. 30. anđeo oslovljava Galilejku iz Nazareta osobnim imenom „Marijo“ te je poziva da se *prestane* bojati. Oslovljavanje osobnim imenom u Palestini onoga vremena je znak poznavanja i poštovanja sugovornika. Negacija *mē* plus imperativ prezenta znači zabranu nastavka radnje ili stanja u grčkom Novoga zavjeta. Taj poziv uputio je anđeo i Zahariji (1,13). Strah je reakcija vjernika pred objavom iz poštovanja prema nadnaravnom događaju, a poziv nebeskog posjetitelja je ohrabrenje pred najavu zadatka koji predstoji (usp. Post 15,1; Dan 10,12.19; Lk 1,30; 2,10; 8,50). To je strah poštovanja pred Bogom koji

¹⁶ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 346.

¹⁷ J. A. FITZMYER, *Luke the Theologian*, 65. Pod naslovom „Marija u Lukinoj povijesti spasenja“ autor razrađuje Lukino poimanje triju faza povijesti spasenja (vrijeme Izraela, vrijeme Isusa, vrijeme Crkve) te upozorava na tri stadija prenošenja građe o Isusu: I. od godine 1. do 33. djelovanje povijesnog Isusa; II. od godine 33. do 65. propovijedanje učenika o Isusovim djelima i riječima; III. od 65. do 95. evanđelisti zapisali propovijedanu građu u knjige o Isusu.

¹⁸ Usp.: F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas I*, 74.

intervenira.¹⁹ Kad anđeo govori Mariji da je „našla milost u Boga“, služi se starozavjetnim izrazom odabranja za posebnu zadaću (usp. Post 6,8; 18,3; 1 Sam 1,18). U hebrejskom ovdje stoji *hen* te označuje naklonost Božju prema ljudima ali i naklonost moćnih ljudi prema slabima i potrebnima. Biblijski vjernici obraćaju se Bogu ali i ljudima pogodbenom rečenicom: „Ako sam našao milost u tvojim očima...“ (Post 18,3; 33,10; 34,11; 47,29; 50,4 i dr).²⁰ Ovim anđeo pojašnjava Mariji naziv „*keharitōmenē* – omiljela“ iz svojega pozdrava u r. 28. U grčkom je korijen glagola imenica *haris* koju Luka upotrebljava 8 puta u svojem evanđelju i 17 puta u Djelima. U Marijinu sinu povijesno se „pojavila dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega, Boga“ (Tit 3,4).

U Dudinu prijevodu r. 31 je koso tiskan te je u paralelnim mjestima naznačeno da je to mogući citat Post 16,11; Suci 13,3 i Iz 7,14. U Post 16,11 anđeo Božji govori Sarinoj sluškinji Hagari: „Gle, zatrudnila si i rodit ćeš sina. Nadjeni mu ime Jišmael“. U hebrejskom izvorniku ovdje imamo prezent: „trudna si“. Majci suca Samsona anđeo najavljuje: „Zatrudnjeta ćeš, evo, i rodit ćeš sina“ (Suci 13,3.5). U hebrejskom je opet prezent: „trudna si“. Hebrejski tekst Izaijina proročanstva o Emanuelovoj majci doslovno znači: „Evo, mlada žena je trudna i rađajuća sina i dat će mu ime Immanu El“. Septuagintini prevoditelji u slučaju Hagare ostavili su prezent, u slučaju Samsonove majke stavili su futur te u slučaju Emanuelove majke također futur. Na temelju ove starozavjetne pozadine, riječi Mariji „začet ćeš, rodit ćeš, nadjenuć ćeš ime“ najava su događaja koji odmah predstoje ali i imperativ jer se u hebrejskom imperativ izražava i futurum. Osobito je futur o davanju imena „ovdje skoro jednak imperativu“.²¹ Od Marije Bog traži slobodni pristanak na sveti događaj koji treba započeti. Prema Mt 1,21 anđeo traži od Josipa da Marijinu sinu nadjene ime Isus, a ovdje to anđeo traži od Marije. To nije kontradikcija jer je kod Mateja Josip središte teološkog izlaganja Isusova djetinjstva a kod Luke Marija. Otac je davanjem imena priznavao dijete za svoje, prenosio na njega religiozna i nacionalna prava obitelji. Josip i Marija morali su razgovarati što im je Bog objavio o zadaći Dječaka te su se složili da mu dadnu ime Isus. Kod Mateja je na temelju pučke etimologije značenje Isusova imena protumačeno „on će spasiti narod svoj od grijeha njegovih“ – dakle Spasitelj. Grčki oblik imena *Jēsous* je grecizirani oblik hebrejskog imena Jošua, oblik koji je

¹⁹ Usp.: Paul AUVRAY - Pierre GRELOT, „Strah Božji“, Xavier LÉON-DUFOUR, ur., *Rječnik biblijske teologije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969.), 1271-1274.

²⁰ Usp.: Franciscus ZORELL, *Lexicon hebraicum Veteris Testamenti* (Roma: Pontificium Institutum Biblicum, 1968.), 252-253.

²¹ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 347.

u starini glasio *Jehōšûa'* (Još 1,1). Sastavljeno je od imenice *Jahveh* i imperativa *šua'* = Jahve, pomози.

U r. 32. naslov „velik“ je kraljevski, odnosi se na osobu kraljevskog dostojanstva. „Zvat će se Sin Svevišnjega“ znači „bit će Sin Božji“, kako anđeo izričito kaže u r. 35. nakon najave Mariji o djevičanskom začecu. Hebrejski naziv za Boga *Eljōn* Septuaginta je prevela s *Hypsi-stos* (Post 14,8; Dan 4,14). Židovski apokrifni spisi sačuvani na grčkom često nazivaju Boga „Svevišnji“, a Luka taj titul za Boga upotrebljava češće nego drugi novozavjetni pisci. Naslov „Sin Božji“ i „Gospodin“ za Isusa u toku mesijanskog djelovanja i nakon uskrsnuća vezan je uz kerygmu, osobito u Pavlovim poslanicama (1 Sol 1,10; Rim 1,3-4). U toku saslušanja pred Velikim vijećem Isusu je postavljeno službeno pitanje je li on Krist i je li Sin Božji (Lk 22,67.70). Istina je da naziv „sin Božji“ u nekim starozavjetnim spisima može označavati cijeli izraelski narod, zatim kralja i pojedine pobožne Izraelce, ali uvijek u adoptivnom, ne doslovnom smislu. Ipak, „u Lukinim spisima ‘Sin Božji’ pripisuje Isusu jedinstveni odnos s Jahvom, Bogom Izraela. Iako Luka izraz ‘sinovi Svevišnjega’ primjenjuje i na učenike (6,35), to nimalo ne umanjuje jedinstveni smisao sinovstva u Gabrijelovu navještaju Mariji prije Isusova rođenja (1,35). Upotrijebljeno u tom kontekstu i povezano s osjenjenjem Duha Svetoga, ono uključuje nagovještaj koji ne može biti zaobiđen. Luka u 10,22 također nagoviješta jedinstvenost sinovstva. Ovaj vid sinovstva u Lukinim spisima treba uočiti, iako još ne sadržava kasnije značenje fizičkog ili metafizičkog sinovstva ili istovjetnost biti, kako je to izraženo u Nicejskom ili Carigradskom vjerovanju. Luka ne smatra da Isusa treba priznavati Božjim sinom u čisto adoptivnom smislu u kojem je kralj na Davidovu prijestolju nazvan Božjim sinom (2 Sam 7,14; 1 Ljet 17,13); njegovo izričito povezivanje ovog titula sa začecem Isusa uključuje mnogo više... Kako se dogodila ‘objava’ božanskog sinovstva na prvom stupnju evanđeoske tradicije – u samom Isusovu ministeriju – nećemo nikada doznati. Ipak, možemo ustanoviti različite stupnjeve ili faze svijesti kod novozavjetnih pisaca koji su stupnjevito uviđali implikacije te objave nakon što se dogodila i kako god se dogodila.“²² A. Rebić s pravom ističe da se „do *ontološke* stvarnosti *epistemološki* dolazilo postupno.“²³

Anđeo najavljuje da će Bog dati Marijinu Sinu „prijestolje Davida, oca njegova“. To je aluzija na Natanovo proročanstvo Davidu o Potomku koji će utvrditi njegovo kraljevstvo tako da će njegovo pri-

²² J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 207-208.

²³ A. REBIĆ, "Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj", 125.

jestolje ostati zauvijek (2 Sam 7,12-13). Natan je tada najavio Davidu potomka koji će sagraditi Hram u Jeruzalemu, ali je bilo jasno da Salomon ne može vladati zauvijek. U starozavjetnom kontekstu Natano-vo proročanstvo građeno je na dvostrukom značenju hebrejske riječi *bajit* (status constructus *bēt*): kuća kao zgrada stanovanja i obitelj kao loza, dinastija. U 2 Sam 7 reci 1-7 odnose se na „kuću“ u smislu hrama kao Božjeg prebivališta, a r. 8-16 na „obitelj“ u smislu Davidove dinastije. Bog po proroku poručuje da David neće graditi kuću Božju (r. 5,6,13), ali će Jahve podići Davidu dinastiju (r. 11,16): „Bog je pozvao Davida (r. 9), štutio ga od njegovih neprijatelja i pribavio mu veliko ime (r. 10); Bog će podići njegova sina koji će ga naslijediti i učvrstit će njegovu vladavinu (r. 12) te će mu dati položaj adoptivnog sina Božjega (r. 14). Ovo je proroštvo koje se odnosi na odabir Davida, Božju zaštitu nad njim te na obećanje nasljednika. Proširenjem proroštva uneseno je nekoliko novih elemenata: Bogu je stalo do izraelskog naroda (r. 10-11), Davidovo kraljevstvo vječno će trajati (r. 13, 16) te kontrast između Davida i Šaula (r. 14b-15). Sličnost između ovog teksta i drugih tekstova kao Ps 89 ukazuje kako se u Jeruzalemu razvijala povezana tema o Davidovoj veličini i sigurnosti nasljedstva. Moguće je da je Natan kao dvorski prorok u tom duhu izrekao proroštvo na intronizaciji Davida kao kralja u Jeruzalemu ili prigodom kojeg kasnijeg slavljenja tog ustoličenja. Njegove su riječi kasnije popraćene razrađenijom izraelskom ideologijom o kralju koja je kasnije postala podloga za mesijanska očekivanja. Kad je to proroštvo povezano s prvim, skovane su karike povezivanjem Salomona kao graditelja hrama (r. 13) i uporabom izraza ‘kuća’ u dvostrukom značenju. Tako izgleda da se oba proročanstva odnose na dinastiju“.²⁴ Suvremeni židovski tumači ističu da je Božje obećanje o Davidovu potomku koji će trajno vladati u poslijebiblijskom razdoblju protumačeno tako da se odnosi na Mesiju.²⁵ Luka i Matej, zajedno s kršćanskim zajednicama kojima su pisali svoja evanđelja, primijenili su to mesijansko proročanstvo na Isusa, sina Marijina. Povezanost Isusa s rodnom Davidovim teče samo preko Josipa koji nije Njegov tjelesni otac, ali je mogao potjecati iz neke sporedne loze roda Davidova.

U r. 33 anđeo najavljuje Mariji da će njezin sin kraljevati uvijek nad Izraelom kao narodom Božjim te da Njegovu kraljevstvu neće biti kraja. Moguće je da ovdje Luka aludira na Iz 9,5-6 gdje je o Emanuelu

²⁴ Gwiyam H. JONES, „1 and 2 Samuel“, *The Oxford Bible Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2001.), 219.

²⁵ Usp.: *The Jewish Bible Commentary*, 631-632.

rečeno da će biti knez mironosni, da će mu se vlast prostirati nadaleko te da miru neće biti kraja. Ovdje je moguća aluzija i na Dn 7,14 gdje je o misterioznom Sinu čovječjem rečeno da će mu vlast biti vječna. Duboko religiozni smisao Isusova kraljevskog roda Luka će razviti u prizoru Isusova mesijanskog ulaska u Jeruzalem kada oduševljeno mnoštvo kliče: „Blagoslovljen Kralj, Onaj koji dolazi u ime Gospodnje! Na nebu mir! Slava na visinama!“ (Lk 19,38). Time Luka podsjeća na pjesmu anđela u noći Isusova rođenja: „Slava na visinama Bogu, a na zemlji mir ljudima, miljenicima njegovim“ (Lk 2,14). Za razliku od silom nametnutog rimskog mira (*pax romana*), Isus donosi mir kojim otvara ljude jedne za druge i za Boga. U prizoru mesijanskog ulaska u Jeruzalemu usklik mnoštva je citat Ps 118,26, uz umetak riječi „*ho basileus* – Kralj“ (s članom!). „Dolazeći u Jeruzalem u ime Gospodina (Jahve), Isus vrši kraljevsko poslanje donoseći mir gradu koji na žalost ne prepoznaje čas svojega pohoda (19,38.41.44). Neizravno, Isusov položaj kao kralja u Lukinu evanđelju obilježava Njegovu ulogu kao propovjednika kraljevstva. Ako Mu se vojnici rugaju u vezi s njegovim kraljevskim dostojanstvom te Ga izazivaju da sebe spasi (23,37), raskajani zločinac priznaje njegovo kraljevsko dostojanstvo moleći Isusa da ga se sjeti kada dođe u svoje kraljevstvo (23,42). To može obuhvaćati kraljevsku ulogu koja se proširuje dalje od služenja Izraelu.“²⁶ Smisao Isusova kraljevskog dostojanstva vidi se iz Lukina izvještaja o djelovanju Pavla i suradnika u Solunu. Propovjednicima se pridružilo veliko mnoštvo bogobojaznih Grka i dosta uglednih žena. Židovi Soluna unajmili su uličare koji su navalili na Jasonovu kuću i tražili da se Pavao i Silvan izvedu pred sud optuživši ih za buntovništvo: „Tvrde da postoji drugi kralj – Isus“ (Dj 17,7). Nastajanjem Crkve sastavljene od obraćenih Židova i pogana Isusovo kraljevstvo dobiva zemaljsku i povijesnu dimenziju. Dakako da kraljevstvo Božje, pa i Kristovo, ima i eshatonsku, buduću dimenziju koja nadilazi zemaljske granice.“²⁷

U r. 34 Marija pita: „Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?“ Očito da je ovdje grčki glagol *ginoskō* (poznavati) upotrijebljen kao govorni izraz u pristojnom društvu za bračne odnose. Tako su postupali prevoditelji Septuaginte (Post 19,8; Suci 11,39; 21,19) a i profani pisci helenističkog razdoblja. Tako postupa i Matej u 1,25: „I ne upozna je dok ne rodi sina“ (prijevod Šarića 2006.: „koja, a da je nije spoznao, rodi svojega sina“). Ovo ne znači da Marija ima zavjet djevičanstva niti da ne zna kako se djeca začinju, nego da dotada nije imala bračnih

²⁶ J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke*, 216.

²⁷ Usp.: H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I.*, 47-49.

odnosa s mužem. Neki su ovo tumačili kao svojevrsni protest u pretpostavci da je Marija znala kako prema Iz 7,14 Mesijina majka treba biti djevica: „Ja sam zaručena a Mesijina majka treba biti djevica!“ Starolatinski prijevod imao je „... quoniam virum non *cognovi* – jer nisam imala odnosa s mužem“ (perfekt, jer se trudnoća treba odmah dogoditi!). Ipak ovdje ne treba psihologizirati nego se vratiti Lukinu modelu „navještaj rođenja djeteta kojemu Bog sprema važnu ulogu“. Marijino pitanje jednostavno služi anđelu da u nastavku razgovora razjasni ulogu Duha Svetoga. Da je Marija imala namjeru živjeti djevičanski, ne bi sklapala zaruka s Josipom, jer se prema ondašnjem židovskom shvaćanju braka jedan bračni partner nije mogao na svoju ruku odreći bračnih odnosa. Navještenje se događa u vremenu između obavljenih zaruka i preseljenja Marije u Josipov dom.

U r. 35 anđeo najavljuje Mariji ulogu Duha Svetoga pri začeću njezina sina. Izraz „Duh Sveti“ u ovom stihu paralelan je s izrazom „*dynamis Hypsistou* – sila Svevišnjega“. Duh je ovdje shvaćen kao Božja stvarateljska snaga koja je aktivno nazočna u ljudskim bićima. Luka će i kasnije upotrebljavati ovaj paralelizam koji podsjeća na hebrejsku poeziju kada povezuje „moć“ i „Duha“ ili „milost“ (Lk 4,14; Dj 1,8; 6,8; 10,38). Tek od četvrtog stoljeća crkveni oci počeli su razumijevati „Duha Svetoga“ kao treću osobu Presvetog Trojstva. Ipak su izrazi „Svevišnji“ i „Sin Božji“ iz ovog stiha pridonijeli zakonitom razvoju koji je okončan usvajanjem dogme o Presvetom Trojstvu. Za razliku od Ivana koji u prologu svojega evanđelja izričito govori o predegzistenciji Logosa-Riječi s Bogom od početka (Iv 1,1-4), u Lukinim zgodama o Isusovu djetinjstvu nema te svijesti. Luki je važno pokazati da je Mesija začat na intervenciju Božju u Mariji. On to izriče glagolom *episkiazein* (osjeniti) koji dolazi ovdje te u prizoru preobraženja (9,34) i ponovno u zbornom izvještaju o čudesima u Jeruzalemu na zagovor apostola kada su ukućani donosili svoje bolesnike „ne bi li, kad Petar bude prolazio, bar sjena njegova osjenila kojega od njih“ (Dj 5,15). Glagoli „sići na“ i „osjeniti“ ovdje nikako ne označavaju seksualni odnos, nego „objašnjavaju kako će božanska moć nadomjestiti ulogu muškarca pri začeću. Židovski učenjaci znali su također prikladno upotrebljavati eufemizme. Ovdje se govori o ‘*Hypsistos* – Svevišnjem’ a ne jednostavno o Bogu, jer je u helenističkom židovstvu *Hypsistos* bila proširena oznaka za Boga. Time je naglašena uzvišenost Isusova božanskog Oca“.²⁸ U ovom stihu spiritualizirano je davidovsko mesijanstvo Marijina Sina, jer on neće bit politički Mesija koji bi otjerao Rimljane iz Svete Zemlje

²⁸ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas I*, 76.

i uspostavio židovsku teokratsku državu: čedo koje će Marija uskoro roditi bit će sveto, a to znači Sin Božji. Pridjev *qadoš* – svet u SZ primjenjuje se na osobe, predmete i mjesta te mu je prvotno značenje „izdvojen za posebnu svrhu, za štovanje Boga i liturgiju zajednice“. U Bibliji svetost je očitovanje Boga.²⁹ Da bi se u Isusovim djelima i riječima kasnije očitovale Božje milosrđe ponuđeno svima ljudima i narodima, Marijin sin je od početka svet – totalno posvećen od Boga. U začecu Isusa Bog je učinio iznimku od redovnog biološkog procesa pri rađanju djece. Tako djevičansko začecje očituje Božju bliskost s Isusom i nagoviješta Njegovo uprisutnjivanje Božjega kraljevstva.

U događaju traženja dvanaestogodišnjeg dječaka Isusa u hramskom dvorištu Marija kaže: „Tvoj otac i ja žalosni smo te tražili“ (Lk 2,48). Budući da Luka prigodom Isusova javnog nastupa u Josipovu rodoslovlju ističe „kako se smatralo da je sin Josipov“ (Lk 3,23), očito da Luka i njegova povijesna zajednica vjeruju kako Josip nije naravni otac Marijina sina. Zgodu u 2,48 Luka je ostavio neusklađenu s tom vjerom zajednice, vjerojatno stoga što je tu tradiciju preuzeo iz građe sačuvane među onima koji nisu znali za djevičansko začecje.³⁰ Uvjerenje Luke i njegove zajednice da je Isus začet na djevičanski način bilo im je važno, ali je to prvenstveno sastavni dio vjere o Isusu kao jedincatom Sinu Božjem.³¹ Dva katolička i dva protestantska bibličara u studiji o Mariji prema NZ složili su se da je u građi kojom se Luka poslužio pri sastavljanju svojega evanđelja sigurno bila nazočna vjera sastavljača i prenositelja te građe u Marijino djevičanstvo prije poroda, ali i u tome da se znanstvenom metodom ne može doći do sigurnog podatka kako je takvo uvjerenje nastalo.³²

U recima 36 i 37 anđeo Mariji najavljuje znak da je Bogu sve moguće: zatrudnjela je njezina rođakinja Elizabeta u odmakloj dobi. Riječi „Bogu nije ništa nemoguće“ su Septuagintin citat iz zgrade kada su tri misteriozna posjetioca najavili Abrahamu da će Sara zatrudnjeti, iako je već bila „uvenula“ u smislu prestanka mjesečnih promjena. Oni znaju da se Sara od tuge smijala što nema djece i ne vjeruje da ika-

²⁹ Usp.: Jules de VAULX, „Svet“, Xavier LÉON-DUFOUR, ur., *Rječnik biblijske teologije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969.), 1312-1320.

³⁰ „Pitanje koje postavlja Marija izgleda nekako neusklađeno s Lukinim prethodnim prikazivanjem Marije. Ako pretpostavimo predlukinsku zgodu u kojoj nije prethodio izvještaj o djevičanskom začecu, ton pitanja sasvim je shvatljiv“ – R. E. BROWN, *The Birth of the Messiah*, 489.

³¹ Usp.: „Appendix IV: Virginal Conception“, R. E. BROWN, *The Birth of the Messiah*, 517-533.

³² Usp.: R. E. BROWN i dr., *Mary in the New Testament*, 111-134, osobito 124-125.

ko može zatrudnjeti i zato pitaju: „Zar je Jahvi išta nemoguće?“ (Post 18,14). Misao da Bogu nije ništa nemoguće prisutna je u SZ (uz Post 18,14 usp. još Job 10,13; Zah 8,6 LXX, 2 Ljet 14,10; Jr 32,17) te u NZ (Lk 18,27; Mk 14,36). U grčkom tekstu Lk 1,37 doslovno stoji: „Bogu nije nemoguća nijedna riječ (*rēma*)“. Kasnije će istim izrazom Luka prozvati događaj Isusova rođenja (2,15) i cijelo Isusovo mesijansko djelovanje (Dj 10,37). Zato *rēma* u 1,37 označuje obećani događaj pa su naši prevoditelji dobro učinili što su preveli „ništa nije nemoguće“ (a ne nikakva „riječ“; Šarić 2006. ima: „Jer Bogu nije nemoguća nijedna stvar“). Ovdje je grčkom izrazu *rēma* podloga hebrejski izraz *dabar* - događaj objave.³³ Grčki glagol *ouk adynēsetai* je u futuru pa bi doslovno trebalo prevesti „Jer Bogu neće biti nemoguć nijedan događaj“. Taj futur sadržava teologiju nade, jer će Bog uskoro izvršiti ono što izgleda nemoguće.³⁴

4. Marijin vjernički pristanak (r. 38.)

Nato Marija reče: „Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi!“ I anđeo otiđe od nje.

Najavljenom zahvatu Božjem iz r. 35 Marija daje ne samo pasivni pristanak nego i obećava aktivnu suradnju u punoj slobodi. Njezino „neka mi bude po riječi tvojoj – *genoito moi kata to rēma sou*“ podsjeća na Septuagintinu formulaciju o Božjoj naklonosti Abrahamovoj ženi: „Jahve joj učini kako je obećao“ (Post 21,1). Slično govori Laban Jakovu: „Neka bude kako si kazao“ (Post 30,34). Marija se s radošću i ponosom predstavlja kao „*Idou hē doulē Kyriou* – Gle sluškinje Gospodnje!“. Ovim Marija podsjeća na ponizni zavjet Samuelove majke: „Jahve Sebaote! Ako pogledaš na nevolju službenice svoje i opome neš se mene i ne zaboraviš službenice svoje te dadeš službenici svojoj muško čedo, ja ću ga darovati Jahvi za sve dane njegovog života“ (1 Sam 1,11). Hebrejska riječ *amah* koja je ovdje upotrijebljena znači „ropkinja, sluškinja, službenica“. Ovim izrazom predstavljaju se žene muževima i drugim muškarcima čiju uslugu trebaju, ali i Bogu čije milosrđe prose. Psalamski molitelj ovako se predstavlja Bogu: „Jahve, tvoj sam sluga (*ani abdeka*), tvoj sluga, sin sluškinje tvoje (*ben amatheka*): ti si

³³ Usp.: Irene NOWELL - William G. THOMPSON - Gerard S. SLOYAN, “Word”, Carroll STUHLMUELLER (gen. ed.), *The Collegeville Pastoral Dictionary of Biblical Theology* (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1996.), 1095-1101.

³⁴ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas I*, 77-78.

razriješio okove moje" (Ps 116,16). Taj psalam je zahvala Bogu koji spašava slabe. Nakon što je spašen, molitelj se osjeća slobodnim Božjim slugom.³⁵ Hebrejsku riječ *ebed* (sluga) ovdje Septuaginta prevodi s *doulos* a *amah* s *paidiskē*, dok je u 1 Sam 1,11 *amah* prevedena s *doulē*. Biti sluge i sluškinje Gospodnje, ideal je pobožnih Izraelaca koji drže savez svojega naroda s Bogom.³⁶ „Božji siromasi“ (*ebjonim Jahveh*) ponizno su se nazivali Božjim slugama i službenicama u očekivanju Božjeg zahvata u povijesni svijet.³⁷ Isus će se u toku mesijanskog djelovanja predstavljati kao Sluga Božji koji traži i vrši volju Očevu (Iv 5,30), a kad Zebedejevi sinovi podlegnu bolesnoj ambiciji i zatraže privilegirani položaj u Isusovu kraljevstvu, On će im odgovoriti da su veliki oni koji služe te istaknuti da On nije došao biti služen, nego služiti (Mk 10,43-45). Kod Luke je pouka o veličini služenja prenesena kao Isusov govor na posljednjoj večeri (Lk 22,24-27).³⁸

Uz događaje Isusova rođenja i šokantnog pronalaženja u Hramu Luka je dvaput pribilježio kako je Majka Isusova pamtila i prebivala u svojem srcu „sve te događaje (*rēmata!*)“ (2,19.51). Ovo znači da je rasla u svijesti o Sinu i sebi, napredovala u savezničkoj vjeri. Ona je s Josipom dječaka Isusa odgajala za prepoznavanje i vršenje volje Božje, a kad je kao odrasli počeo mesijanski djelovati, podržavala Ga je svim srcem. Jedini je Luka zabilježio zgodu kako je jedna žena iz puka izrazila oduševljenje Isusom tako što je pohvalila njegovu majku. Isus joj je odgovorio: „Još blaženiji oni koji slušaju riječ Božju i čuvaju je“ (Lk 11,28). Ovo znači da je Marija iz fizičke majke prerasla u duhovnu

35 Usp.: komentar Psalma 116., Alfons DEISSLER, *Psalmi* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.), 358-361.

36 Usp.: Charles AUGRAIN - Marc-François LACAN, „Sluga Božji“, Xavier LÉONDUFOR, ur., *Rječnik biblijske teologije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969.), 1195-1199. Dianne BERGANT - Carolyn OSIEK - Nathan D. MITCHELL, „Servant“, Caroll STUHELMELLER, *The Collegeville Pastoral Dictionary of Biblical Theology* (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 1996.), 895-900.

37 Usp.: A. REBIĆ, „Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj“, 127.

38 Prema Marku i Mateju, u zgodu o bolesnoj ambicioznosti Zebedejevih sinova, Isus govori: „Jer ni Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i *život svoj daje kao otkupninu za mnoge*“ (Mk 10,45 = Mt 20,28). Motiv o davanju života kao otkupnine za mnoge je iz Iz 53 o Sluzi patniku. Njime su Pavao i drugi propovjednici kršćanstva protumačili vikarnu vrijednost smrti Kristove. Luka ispušta svu zgodu o Zebedejevima sinovima, a pouku o veličini služenja prenosi u kontekst posljednje večere, ali sasvim ispušta izreku o vikarnosti Isusove smrti. Egzegeti pretpostavljaju da je to zbog njegovih povijesnih naslovnika koji su bili vjernici grčke kulture. Luki je Isus uzorni patnik koji s križa moli za mučitelje te inspirira raskajanog razbojnika, satnika i mnoštvo na obraćenje.

učenicu svojega odraslog sina. Isus potvrđuje kompliment ove žene iz puka Njegovoj majci, ali ističe da je ona velika po tome što zajedno s Njime volju Božju traži i uvijek iznova prihvaća, što Ga podržava na Njegovu putu osporavanog Mesije.³⁹ „U sveukupnoj Lukinoj slici Marije 11,28 naglašava da je majka Isusova dostojna blaženstva, ali ne tek zato što je rodila dijete. Njezino blaženstvo treba se temeljiti na činjenici da je Riječ čula, povjerovala joj, podložila joj se, držala je i nad njom razmišljala te je nastavila tako činiti (Dj 1,14). Uključno, 11,28 je pozitivniji način izražavanja da i Marija, poput svih drugih, treba odgovarati kriteriju o učeništvu (vidi 2,35a: ‚i tebi će samoj mač probosti dušu‘). Ona je sama prorekla: ‚Odsad će me, evo, svi naraštaji zvati blaženom‘ (1,48 – *makarioun*), ali sada razumijemo zašto.“⁴⁰

Zaključak

Pri pisanju zgrade o navještenju Mariji Luka se poslužio građom sačuvanom u zajednici koja je, zajedno s Matejevom, vjerovala u poseban Božji zahvat prigodom začeca Isusa tako da Mesija iz roda Davidova nije imao zemaljskog oca. Ovim prizorom Luka pripravlja čitatelje svojega evanđelja na zgodu o rođenju Isusa u Betlehemu kada su anđeli najavili da se u gradu Davidovu rodio Spasitelj koji je Krist Gospodin te pjevali „Slava na visini Bogu a na zemlji mir ljudima miljenicima njegovim“ (Lk 2,11-14). Kraljevskim dostojanstvom Marijina sina kojemu „neće biti kraja“ Luka najavljuje univerzalnost Njegova poslanja, jer je za Luku Isus sveopći Spasitelj.

Isus nije imao zemaljskog oca u znak da je sav posvećen i blizak s Bogom, da je Sin Božji u višem smislu od pobožnih Izraelaca, kraljeva i proroka. To će kasniju Crkvu potaknuti da među istinama o Majci Krista Božjeg pomazanika prihvati njezino bogomaterinstvo i djevičanstvo.

Marija je na anđelovu poruku odgovorila pristankom vjere, ali je morala u njoj rasti podržavajući Isusa koji je bio Mesija drukčiji od očekivanja većine sunarodnjaka. Ona je tokom Isusova mesijanskog djelovanja prerasla u Njegovu učenicu (Lk 11,27-28), a pogotovu je to postala među sljedbenicima Isusa nakon Uskrsa (Dj 1,14).

³⁹ Usp.: poglavlje „Majka Isusova u Isusovu ministeriju i jeruzalemskoj zajednici prema Lk 11,27-28 i Dj 1,14“, Mato ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki* (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2002.), 217-230.

⁴⁰ R. E. BROWN i dr., *Mary in the New Testament*, 172.

THE ANNUNCIATION TO MARY IN LUKE'S THEOLOGICAL VISION (Lk 1:26-38)

Summary

The author assumes with other New Testament scholars that Luke found in material adopted from the early Christian community (oral or written, cf. Lk 1:1-2) belief in the virginal conception of Jesus as the Messianic son of God, in a higher sense than with regard to Old Testament prophets or other faithful individuals. In Luke's account of the Annunciation to Mary exegetes see the Old Testament pattern of the birth announcement of a male child with a special mission from God, such as Isaac, Samson and others. The Virgin Mary is to become the mother of the Davidic Messiah and the Son of God. Virginal conception is a sign of the total dedication of Mary's son to God because as universal Savior he will enact God's kingdom through his words and deeds. The author connects Mary's consent in Verse 38 with the blessing directed to Jesus' mother during his ministry (Lk 11:27-28) and Luke's brief note on Mary's active presence in the early Church (Acts 1:14). This indicates that she was transformed from being the physical mother of Jesus into a spiritual disciple of her son, supporting him on his journey to Jerusalem where he had to face a violent death. From Luke's account of the Annunciation to Mary the later Church magisterium developed dogmas on Mary's virginity and divine motherhood.

Key words: *model of birth announcement, virginal conception, Davidic Messiah and God's Son, Mary's consent, transformation of Mary from bodily mother into disciple of Jesus, faith of early Christian community.*

Translation: Mato Zovkić and Kevin Sullivan